

Bilten

ORGANIZACIJE FILMSKIH AUTORA SRBIJE

RAZGOVOR SA AUTOROM

Nikola Lorencin

“Dokumentarni film je izvorište filma i ko ne prođe tu školu teško će se snaći u igranom filmu

INTERVJU:

Polin Diran-Vijal

UFUS | AFA

ORGANIZACIJA FILMSKIH AUTORA SRBIJE

Bilten

ORGANIZACIJE FILMSKIH AUTORA SRBIJE
Digitalno izdanje

Fotografija sa naslovne:
Lorencin sa snimateljem Predragom Todorovićem,
foto: privatna arhiva

Izdavač:
UFUS AFA ZAŠTITA, Terazije 27/6
11000 Beograd
+381 (0)62 189 11 44
+381 (0)11 624 31 65
office@ufusafazastita.org.rs

I N D E X

Uvodnik	05
Intervju: Polin Diran-Vijal	06
Razgovor sa autorom: Nikola Lorencin	10
Savet advokata	14

U V O D N I K

Stefan Gelineo*Direktor UFUS AFA***Reč direktora**

Regionalno udruživanje je ključ za bolji položaj i jaču zaštitu filmskih autora na Balkanu. Filmski autori u regionu dele slične izazove, a položaj naših filmskih autora, budžeti, kao i opseg zaštite autorskih prava i dalje su ispod evropskih standarda. Usvajanje novih, modernijih zakona koji treba da odgovore na savremene izazove kako u filmskoj industriji uopšte tako i u oblasti autorskih prava donose se veoma sporo, sa kašnjenjem od nekoliko godina do nekoliko decenija. Za to vreme autori su na gubitku, a industrija u dobitku. Dok se u većini zemalja Evrope primenjuju Direktive EU koje se tiču autorskih prava u digitalnom okruženju, donose novi zakoni o zaštiti filmskih autora od zloupotreba AI, Srbija i neke druge zemlje regiona i dalje kaskaju za ovim procesom, ostavljajući filmske autore bez adekvatne i pravovremene zaštite.

Jedan od zajedničkih problema u državama regiona jeste i nedovoljno razvijena svest o značaju autorskih prava. Ni šira javnost, a često ni sami autori, nisu u potpunosti upoznati sa pravom na pravičnu naknadu za korišćenje filmskih i televizijskih dela. To dovodi do situacije u kojoj korisnici – kablovski operatori, emiteri i striming platforme – zarađuju ogromne sume iskorišćavajući autorska dela, dok njihovi tvorci ostaju na margini i teško ostvaruju svoja prava.

Upravo zato je od ključne važnosti da se i kolektivne organizacije udruže i zajedno nastupaju. UFUS AFA iz Srbije, AIPA iz Slovenije, DHFA iz Hrvatske i AZAS iz Severne Makedonije danas grade mrežu saradnje koja će omogućiti snažniji uticaj na zakonodavce, efikasniju borbu za usklađivanje sa evropskim zakonima i bolje uslove u pregovorima sa korisnicima dela.

Ove jeseni očekuju nas dva važna događaja: regionalni sastanak u Beogradu krajem septembra i sastanak u Skoplju u novembru. Poseban fokus novembarskog sastanka biće na podršci kolegama iz AZAS-a, koji iako prepoznati u zakonima Severne Makedonije, još uvek nemaju ugovorene tarife sa korisnicima dela. To znači da makedonski autori, iako imaju zakonsko pravo, nemaju mogućnost da počnu naplatu naknada i isplatu tantijema autorima. Pomoć i solidarnost organizacija iz regiona od presudne su važnosti da bi se ovaj proces ubrzao i da bi filmski autori u Makedoniji konačno mogli da ostvare svoja prava u praksi.

Udruživanjem šaljemo jasnu poruku – filmski autori na Balkanu stoje jedni uz druge. Samo tako možemo obezbediti da naš rad bude priznat, poštovan i adekvatno nagrađen.

INTERVJU

Foto: FERA

Polin Diran-Vijal

izvršna direktorka Federacije evropskih filmskih i televizijskih reditelja (FERA)

Svedoci smo istorijske krađe sadržaja kako bi se pospešio razvoj tehnologije koja se takmiči sa ljudskim stvaralaštvom

UFUS AFA je nedavno postala član Federacije evropskih filmskih reditelja (FERA), organizacije koja zastupa kulturne, kreativne i ekonomske interese više od 20.000 evropskih filmskih i TV reditelja. Polin Diran-Vijal je bila izvršna direktorka FERA-e više od decenije, u vreme velikih promena

i izazova u audiovizuelnom sektoru. Nakon velikih uspeha u vođenju FERA-e, učešća u promeni pravnih normi u korist filmskih autora, Diran-Vijal je imenovana za novu izvršnu direktorku Evropske audiovizuelne opservatorije, koja je deo Saveta Evrope u Strazburu.

Pre nego što preuzme novu dužnost, razgovarali smo o njenom radu u organizaciji FERA, položaju reditelja u filmskoj industriji, savremenim izazovima, striming servisima, veštačkoj inteligenciji, zakonskim regulativama i drugim temama.

Veoma smo srećni i uzbuđeni što je UFUS AFA naša nova pridružena članica. Predsednik Upravnog odbora FERA Bil Anderson nedavno je boravio u Srbiji i bio je zaista impresioniran energijom i odlučnošću kolega u vašoj zemlji, ali i šire na Balkanu. Očigledno postoji energija u borbi za prava, za pripadajuće mesto u ovoj industriji, što je veoma inspirativno za ostatak Evrope. Mislim da je sjajno što na ovaj način možemo učvrstiti našu saradnju.

FERA predstavlja više od 20.000 evropskih filmskih i TV reditelja iz 35 zemalja. Koji su najčešći problemi sa kojima se reditelji suočavaju u Evropi?

Postoji niz problema koji su zajednički svima. Tokom poslednjih pet godina sve više shvatamo da ti problemi prevazilaze granice Evrope, da sada imamo zajedničke probleme u rediteljskoj zajednici na globalnom nivou. Ali, postoje tri ključne stvari koje primećujemo.

Prva je kreativna kontrola i to je veoma značajno pitanje. Sposobnost reditelja da donosi umetničke odluke (ne bez spoljašnjeg uticaja, ali bez nepotrebnog mešanja) trebalo bi da bude u skladu sa činjenicom da je on jedina osoba u produkciji koja je ugovorno odgovorna za finalizaciju dela koje će biti prikazano publici. Primećujemo da se ova ključna uloga, biti odgovoran za predaju konačnog dela, više ne poštuje. Jer, na kraju, i po ugovoru i po reputaciji, reditelj je taj koji će snositi konačnu odgovornost za rad i staviti svoje ime na njega. Vidimo da je sve manje razumevanja za odgovornost reditelja i toga da je kreativna kontrola neophodna za ispunjavanje tog zadatka. To je zaista problematično i čini se da postaje gore poslednjih godina.

Drugi zajednički problem je to koliko su rasprostranjeni loši i nestabilni uslovi rada, a nizak prihod je deo toga. Takođe, velika većina reditelja širom Evrope su frilenseri,

često bez zdravstvenog osiguranja, bez penzija, tako da moraju da rade druge poslove da bi sastavili kraj s krajem. Teško je razvijati svoje veštine kao reditelj i graditi karijeru kada morate raditi druge stvari da biste zaradili za život.

Treći problem je da je veoma teško ostvariti svoja autorska prava, bila ona moralna ili ekonomska. Mislim da su to tri aspekta sa kojima se većina reditelja u Evropi suočava i na kojima mi u organizaciji FERA radimo bez prestanka.

Pomenuli ste ranije Balkan kao inspiraciju na nekim poljima, ali mi smo u velikom zaostatku Evrope u pogledu obima zaštite autorskih prava, ali i u pogledu položaja filmskih autora uopšteno. Da li je realno očekivati da će se zakoni unutar Evrope uskladiti, da će autori imati jednaka prava?

Zaštita autorskih prava je definitivno oblast u kojoj je usklađivanje sa visokim standardima moguće. Ako mislite na deo koji se odnosi na kreativnu kontrolu ili uslove rada, uključujući socijalna davanja, to je mnogo složenije jer ne možete imati zakonodavstvo koje će odgovarati svakom umetniku, to je nemoguće. Uvek će postojati ugovorna stvarnost sa kojom ljudi moraju da žive. Takođe, radno pravo i socijalni uslovi nisu u nadležnosti Evropske unije. U aspektu autorskih prava, status Srbije kao zemlje kandidata za EU može se do neke mere iskoristiti. Činjenica da Srbija sarađuje sa EU na usklađivanju zakona može se iskoristiti jer su to u prošlosti koristile i druge zemlje koje su na kraju postale države članice. Kada govorite o usklađivanju autorskih prava, postoji granica onoga što možete učiniti, jer postoje različite tradicije u pogledu zaštite autorskih prava u različitim područjima Evrope. Veoma je upečatljiva razlika između onoga što zovemo mediteranskim zemljama – Francuskom, Italijom i donekle Španijom, za razliku od Nemačke, Holandije i Austrije, koje imaju veoma drugačiju percepciju stvari, na primer, uključivanje nekih drugih potencijalnih koautora u zakon. Mislim da se te velike razlike ne mogu prevazići.

Na koje je načine FERA uticala na evropsko zakonodavstvo u prošlosti? Na koje kampanje ste najponosniji?

To bi bila Direktiva o autorskim pravima jer sam u organizaciju FERA došla kada su počele prve konsultacije o potencijalnoj reformi autorskih prava, tako da sam imala priliku da budem uključena od samog početka. To je bilo neverovatno iskustvo, posebno prvih nekoliko godina jer prolazite kroz ceo proces i učite. Ovakav način donošenja zajedničkog zakonodavstva je mnogo otvoreniji za dijalog i uticaj nego što biste očekivali. Jer, ponekad iz lokalne perspektive imate tu sliku Brisela koji odlučuje, gotovo po sopstvenoj logici, ali, zapravo, ako uhvatite proces u ranoj fazi, kada Evropska unija počne da se konsultuje sa javnošću, možete da se organizujete da strateški iznosite svoju tačku gledišta i promovirate to što želite.

Znam da je Direktiva o autorskim pravima izvor frustracije za mnoge nosioce prava, uključujući i društva za kolektivno upravljanje, ali iz naše perspektive u FERA ako pogledate Direktivu o autorskim pravima iz 2001. godine naći ćete pola rečenice u preambuli, čak ne ni u članovima, koja govori o tome da autori imaju pravo na odgovarajuću, ne naknadu, već “odgovarajuću kompenzaciju” ili nešto slično. I od te polovine rečenice koja nije imala nikakvu pravnu težinu, prešli smo na članove koji utvrđuju prava kojih autori i interpretatori širom Evropske unije ne mogu da se odreknu ugovorima, i na veoma jasno i eksplicitno priznanje da su autori i interpretatori sistemski slabija strana u pregovorima za svoje ugovore. Dakle, koncept ugovorne slobode koji koriste producenti, emiteri i striming servisi više nije norma.

Sada postoji razumevanje da se koncept ugovorne slobode ne primenjuje jer kada ste sistemski slabija strana u pregovorima, nemate sposobnost da pregovarate. Prava koja su dodata, i koja su neotuđiva, a koja se tiču transparentnosti, prava na pregovore i vraćanje prava autorima i interpretatorima, mogu se činiti teška u praksi,

AI tehnologije gleda unazad i na osnovu ukradenog rada predlaže stvari za koje se očekuje da će ih ljudi želeti, stvara generisani sadržaj za razliku od inovativnog, maštovitog, originalnog sadržaja koji stvaraju ljudi

Sposobnost reditelja da donosi umetničke odluke trebalo bi da bude u skladu sa činjenicom da je on jedina osoba u produkciji koja je ugovorom odgovorna za konačan izgled dela koje će biti prikazano publici. Ova ključna uloga se više ne poštuje

ali činjenica da postoji pravno priznanje, da postoji princip proporcionalne naknade u vezi sa ekonomskim uspehom dela, jesu veoma dobra polazna osnova za izgradnju jačih odredbi u budućnosti. U tom smislu, mislim da smo postigli ogroman napredak u kampanji, koja nije bila laka, da istaknemo da u svim kreativnim sektorima autorsko delo nastaje iz mašte i rada autora koji se potom suočavaju sa zahtevima industrije te da njihov položaj uvek treba da bude shvaćen i prepoznat kao jedinstven.

Sprovođenje ovih novih prava, kako pojedinačno tako i kolektivno, neće biti lako, ali sada postoji pravna osnova koja je ista širom Evropske unije, što ranije nije bio slučaj. Naravno, svet se promenio od 2019. godine i pojavilo se mnogo novih stvari, veštačka inteligencija, striming servisi... i potrebni su novi zakoni. Ali, činjenica da već imamo ovo priznanje prihvaćeno na evropskom nivou biće nam od pomoći u narednoj fazi.

Pomenuli ste te maštu, autorstvo, sve ono što je došlo u fokus sa AI erom u kojoj živimo. Mi se ne borimo samo protiv finansijskih giganata kao što su AI kompanije, već i protiv naših vlastitih vlada. Mislite li da možemo pobediti u ovoj borbi?

To je tema kojom se svakodnevno bavimo. U FERA radimo na pitanju regulisanja veštačke inteligencije i utiču na vrednost dela zaštićenih autorskim pravima koja su korišćena za obuku AI modela. Radimo na tome od 2022. godine. Ne znam da li ćemo uspeti jer postoje dva aspekta ove situacije koja su posebno teška.

Prva zaista teška situacija sa kojom se suočavamo je to što možemo da zaključimo da će pregovori između nosilaca prava i ovih novih igrača, tehnoloških giganata i novih AI provajdera koji se pojavljuju, biti veoma teški. Upravo će zakon napraviti razliku. Mi nemamo pregovaračku moć koja bi bila u nivou sa ovim igračima, ni na lokalnom, ni na međunarodnom nivou. Oni su preveliki, a mi premali, kako ekonomski tako i u smislu kritične mase da bismo imali pregovaračku moć. Dakle, mora postojati zakonsko rešenje.

Problem je što da biste kreirali novo, dobro zakonodavstvo ili čak i da biste tumačili postojeće zakonodavstvo na dobar način, potrebni su vam sudovi, ali i političari i kreatori javne politike. Sudovi oduzimaju mnogo vremena, morate izgraditi slučaj, morate imati novac za sudski spor, a onda morate da gurate pravosudni sistem da vam da odgovor koji vama odgovara. Ali, ako kreatori javne politike kažu "idite na sud i rešite to na taj način" i to u Evropi, gde smo navikli da regulišemo stvari pre nego što odemo na sud, to je znak da oni ne žele da intervenišu.

Pitanje je zašto nisu više zainteresovani da brane nešto što je toliko važno za naša društva u Evropi: kulturu, slobodu izražavanja, slobodu govora, slobodu štampe? Mislim da je to zato što se u pozadini, posebno u Evropskoj uniji i Evropskoj komisiji, nalazi misao o važnosti inovacija za budućnost evropske ekonomije. I da spašavanje Evrope znači pre svega spašavanje evropske ekonomije.

Otišli smo kod kreatora javne politike i rekli: "Videli smo da se naš rad krade, imamo dokaze, imamo tehničko tumačenje i pravnu analizu koja pokazuje da sve ovo ne ide u dobrom pravcu. Svedoci smo istorijske krađe sadržaja kako bi se pospešio razvoj tehnologije koja se takmiči sa ljudskim stvaralaštvom. Tehnologije koja gleda unazad i na osnovu ukradenog rada predlaže stvari za koje se očekuje da će ih ljudi želeći, stvarati generisani sadržaj za razliku od inovativnog, maštovitog, originalnog sadržaja koji stvaraju ljudi. Čini se da ne vide razliku između ove dve stvari, ali oni zapravo nisu zainteresovani. U njihovim umovima, pre odluke o zakonskom regulisanju

AI sektora, ovi poremećaji moraju biti normalizovani, opšteprihvaćeni kako bi se i u Evropi pojavili novi ekonomski igrači koji će učestvovati u ovoj globalnoj trci veštačke inteligencije. Sve dok evropski ili lokalni kreatori politike razmišljaju na ovaj način, nećemo imati ljude koji će popraviti loše zakone. Da bude još gore, Evropska komisija je promovisala tumačenje postojećeg zakona koje mi smatramo neodgovarajućim i opasnim za nosioce prava.

A koji je drugi problem?

Kako unutar pojedinačnog sektora, tako i širom svih kulturnih i kreativnih sektora, uključujući i sektor štampe ili medijski sektor, zajednica nosilaca prava je podeljena u pogledu toga kako dalje nastaviti. Kolektivne organizacije ili vlasnici velikih kataloga smatraju da bi licenciranje tržišta moglo da bude rešenje za modele veštačke inteligencije. Oni veruju da imaju sposobnost da pregovaraju i ako bi ih pravni sistem primorao, oni bi sklopili dogovore sa AI kompanijama i možda ne bi zaradili puno novca, ali bi barem bili u igri. Problem je u tome što u zajednici nosilaca prava imate autore i interpretatore čija dela su osnov svega drugog što sledi. Ova zajednica, koliko mogu da vidim, neverovatno je podeljena. Imate otprilike 50% pragmatičara na jednoj strani koji govore: "Tehnologija je tu, neće nestati, moramo se prilagoditi, pokušaćemo da zadržimo moć kreativnog i umetničkog donošenja odluka, a koristićemo AI kao alat". S druge strane imate onih 50% koji govore: "Ovo je zlo, ovo je kraj stvaralaštva i mašte. Naš sektor je i inače skloniji produktivnosti nego originalnosti i stoga će ova tehnologija biti smrt za nas".

Sve dok imate ovu veliku zajednicu autora koja ne želi da dozvoli korišćenje svojih dela za razvoj veštačke inteligencije nemamo dozvolu da govorimo u ime svih

***Veoma smo srećni i uzbuđeni
što je UFUS AFA nova pridružena
članica organizacije FERA***

***Teško je razvijati svoje veštine kao reditelj
i graditi karijeru kada morate raditi druge
stvari da biste zaradili za život***

nosilaca prava. Razgovarala sam mnogo u Briselu sa organizacijama za kolektivno upravljanje, kolegama i predstavnicima velikih nosilaca prava, govoreći im da budu oprezni jer morate biti sigurni da su svi na istoj strani ako želite da se suočite sa ovom teškom političkom klimom.

Da budem potpuno iskrena, ne čujem da iko ulaže napor da uveri kreativce i autore da će oni ostati u centru stvaralaštva i u budućnosti. Jer da imate emitere i striming platforme koji kažu: "Potrebna nam je veštačka inteligencija i želimo je jer mislimo da je od pomoći, ali vas uveravamo da ćete ostati ključni element za stvaranje novih dela" – onda mislim da bi bilo drugačije. Ali sve što vidimo i čujemo je tišina. Dok se to ne reši nećemo moći da nastupamo u ime svih i da prevaziđemo to osuđivanje jednog dela zakona ili nekog trenutnog tehnološkog razvoja. Nećemo moći da pošaljemo poruku koja ima neku težinu.

Šta bi po Vama bilo pošteno rešenje?

Ako želite da postignete napredak u audiovizuelnom sektoru na primer, morate da naterate sisteme javnog finansiranja da kažu: "Razvoj veštačke inteligencije u industriji u kojoj delujemo mora biti etički, ljudi moraju biti deo kreativnog procesa i umetnička vizija stvaralaca mora biti poštovana." Kada jednom sistemi javnog finansiranja to kažu, onda se prelazi na javne servise, pa na privatni sektor od koga dobijamo garancije da će za određenu vrstu sadržaja uvek koristiti ljude kao autore i interpretatore. Za to vam ne treba zakon potrebna vam je javna rasprava u odgovarajućem sektoru i razumevanje promena koje dolaze. A trenutno nema ni te javne rasprave.

RAZGOVOR SA AUTOROM

Foto: UFUS AFA

Nikola Lorencin

filmski i TV reditelj, esejista, pedagog

Dokumentarni film je izvorište filma i ko ne prođe tu školu teško će se snaći u igranom filmu

Filmski i TV reditelj, kritičar, esejista, pedagog, Nikola Lorencin posvetio je život dokumentarizmu: kao priznati i nagrađivani autor filmskih i televizijskih filmova, kao filmski i TV kritičar i esejista, kao profesor na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu i na drugim filmskim školama, kao umetnički direktor i predsednik Saveta Martovskog festivala. Ugledni sineasta koji se više od pola veka druži sa filmom kaže da dokumentarni film za njega nije preslikavanje stvarnosti, i nije samo „kamera – oko“, kako mnogi žele da predstave.

Profesionalno bavljenje „pokretnim slikama“ započeo je kao asistent na projektima Aleksandra Saše Petrovića, u čijoj je klasi diplomirao na Akademiji za pozorište, radio, film i TV, a uporedo je radio na vlastitim filmovima koji su osvajali nagrade na mnogim domaćim i međunarodnim festivalima.

Takvo je i jedno od njegovih poslednjih dela, igrano-dokumentarni film „Drava se ne predaje“, posvećen hrabroj posadi rečnog monitora Kraljevske jugoslovenske ratne mornarice koja se u aprilu 1941. suprostavila nemačkoj invaziji.

Taj film je moja muka i nevolja. „Drava“ je započeta još 2019. ili 2020. godine preko „Zastave filma“ kao školski film, namenjen edukaciji budućih mornara na rečnom brodu. „Zastava“ je tokom svojih 75 godina rada imala mnogo upravo tih školskih filmova koji su služili da vojnici putem filma imaju i deo obuke. Međutim, kada sam pogledao scenario koji se odnosio uglavnom na to kakav je bio taj monitor, koje su njegove ratne sposobnosti, osobine, kad je građen, koliko je deo lim i slično ja sam video da je taj brod na okupu držao komandant Aleksandar Berić koji je bio oženjen i imao sina, malog dečaka od četiri godine. On je službovao u Boki Kotorskoj, ali pred rat 1941. dobio je premeštaj u Novi Sad, na brod „Drava“. To je bio monitor, poseban ratni brod Kraljevske mornarice, a Aleksandar Berić je veoma odano i časno služio svoj komandantski rok na monitoru „Drava“. Predložio sam scenaristi, oficiru, da napravimo igrano-dokumentarni film, u kome će oslonac biti dokumentarni delovi a na koje će se nadovezati igrani deo, intimna porodična priča o komandantu Beriću, njegovoj supruzi i sinu. Mi smo dobro plivali u igranim i dokumentarnim delovima, ali neke stvari je trebalo uraditi animacijom. E, ta animacija nam je zagorčala život, jer je produžila izradu filma na još tri godine. Samo snimanje filma, niko mi ne veruje kad kažem, trajalo je samo dve nedelje.

Po rečima Lorencina, u pitanju je uzbudljiv, raznovrstan film, pravi bioskopski, ali u bioskopima „nema produ“.

Vama, kao organizaciji koja brine o autorskim pravima nas autora, moram ovom prilikom da uputim molbu i kažem da danas producenti imaju previše, gotovo neograničena prava da raspolazu snimljenim filmom, da ga prekrajaju, krata, izbacuju scene. Brine me ovaj današnji odnos reditelja i producenta i zanosi producenata koji za sebe

prisvajaju sva prava i ona autorska, ne samo tokom priprema i snimanja filma, već manipulišu i gotovim delom. **Na svom ličnom primeru, Lorencin objašnjava koliko reditelj ulaže u film i da često radi mnogo više od onoga što mu je u opisu posla.**

Ja sam u film “Drava” uneo sve svoje znanje, od toga da navedem na put da to bude igrani film do toga da sam našao čoveka koji je izradio ikonicu sveca Stolpnika, koga je slavio kapetan Berić, a koji smo koristili u sceni. Da ne kažem da sam ovu kostobolju zaradio u potpalublju jer smo snimali tokom marta kada je bilo veoma hladno.

Lorencin je posle “Drave” snimio još dva dokumentarana filma: “Ljubica i Grgur” o poslednjoj ženi informbirovki kažnjenoj da na ostvru Grgur (deo arhipelaga Goli otok) izdržava kaznu, kao i film o pesniku, književniku, novinaru, partizanu iz Napulja Đakomu Skotiju.

U njegovom opusu je desetine filmova i decenije rada. Pomisli li nekad kako je uspeo sve to da snimi?

Svaki put kad se probudim i pomislim šta ću danas snimati setim se da imam 85 godina i da sam u Puli, gde je moja porodica živela, a ja se školovao, kao klinac, davne 1953. godine, položio prvi filmski ispit, odnosno fototečaj. Dakle, ja od 1953. slovim kao obrazovan filmski trudenik, koji će potom dobiti i diplomu Fakulteta

dramskih umetnosti, a kasnije tu ostati da radi i predaje. Saša Petrović je bio moj profesor na FDU, a onda sam radio sa njim na katedri kao njegov asistent. Pre nego što sam počeo da snimam sa njim, ja sam već snimio neke školske filmove, igrane, koji su mi veoma dragi. Ti filmovi su bili na nekadašnjem festivalu žanrovskog filma GEFF, u organizaciji Kinokluba Zagreb. Jedne godine je Dušan Duca Stojanović, čuveni profesor, GEFF posvetio erotici i seksu i uzeo je za prikazivanje jedan od mojih filmova koji je obilovao erotikom. Ja tu 1970. računam kao godinu kada počinjem profesionalno da radim i da izlazim na festivale. Sledeću etapu svog rada vezujem za početak emitovanja Drugog programa Televizije Beograd za koji smo pripremali emisije, filmove. Iz tog perioda je ciklus emisija “Neobavezno”. Tada smo radili na filmskoj traci, to su bili filmovi koji su i danas veoma značajni i dobri. Sa Draganom Babićem radio sam “Dvoglede”, pedesetak izdanja putopisnih emisija.

Lorencin kaže da nema tačnu evidenciju koliko dela je snimio za više od pola veka profesionalnog rada, ali ih je bilo mnogo.

Pokušao sam da popišem sva dela, ali sam odustao na pola puta. Moja pretpostavka je da u biografiji imam oko

Danas producenti imaju velika, gotovo neograničena prava da raspolažu snimljenim filmom, da ga prekrajaju, krata, izbacuju scene

Priče preko pune linije

Serijal Neobavezno, foto: arhiva RTS

Na snimanju Majstor i Margarita, Saša Petrović, foto: Privatna arhiva

850-900 ostvarenja. Radio sam dokumentarne, igrane, televizijske serije i filmove, školske emisije. Ima boljih, lošijih, dužih, kraćih, crno-belih, u boji, svega po malo. Odgovorno tvrdim da je od tog broja bar stotinu dela dobro, ako ne odlično. Ne znam mnogo autora koji se mogu pohvaliti takvim opusom. Ali, meni je to uvek bilo zadovoljstvo, nikad nisam svoj posao osećao kao neko primoravanje. Naprotiv! Pa 90 odsto dela rađeno je po mojim scenarijima, mojim zamislima i idejama.

Više od pola veka ostao je veran dokumentarnom filmu.

Mislim da je dokumentarni film izvorište filma i da autor koji ne prođe tu školu i “ne popije vode sa tog izvora” teško će se snaći u igranom filmu. Dokumentarni film pomaže da pridemo životu, da ga malo opipamo, da pokušamo da nađemo nekakav izlaz. Jer, život ne nudi samo muku, nevolju i iskušenje, već nudi i zadovoljstvo i slasti i uspeh, ali se za to treba izboriti. Dokumentarni filmovi koje sam pravio najčešće su nastajali “uz mene”, iz ovog vremena, iz ovog trenutka, mada sam radio i neke igrano-dokumentarne TV filmove i serije koji su se bavili prošlim vremenima. Snimio sam mnogo televizijskih drama, filmova, serija poput “Priča preko pune linije”. TV film “Mala privreda” nastao je po scenariju Duška Trifunovića koga svi znaju kao pesnika, a malo ko zna da je pisao i scenarije. Nedavno su upravo taj film pustili na Festivalu evropskog i mediteranskog filma u Trebinju

kao omaž Dušku. Bio sam predsednik Saveta i umetnički direktor Martovskog festivala. I najveći svetski reditelji se sve češće u jednom trenutku vrte dokumentarnoj formi. Kod nekih autora ne možeš da razdvojiš šta je u njihovom delu dokumentarno, a šta igrano, poput Vima Vendersa koga izuzetno volim, kao i kompletno njegovo delo. U mom slučaju je značajno i to što sam na fakultetu predavao dokumentarni film, pa me i to držalo čvrsto vezano za tu formu.

Lorencin je dobitnik nagrade za životno delo Martovskog festivala, “Zastava filma”, “Liburnija filma” iz Rijeke i drugih, ali s osmehom priznaje da mu ta priznanja “ne prijaju previše”.

Sa takvim nagradama kao da se opraštaš od sebe. To dođe na kraju, kao da poručuju “uzmi nagradu i kreni lagano”. Imam dosta tih “papira”, ali najdraže su mi ipak godine filma, kada se i na televiziji radilo i snimalo na filmskoj traci.

Njegova velika želja je da porodičnu istoriju, beleške i snimke, među kojima su i oni zabeleženi na staroj “duploj osmici”, pretvori u filmski ciklus.

Moja veza sa Pulom traje od dečaćkih dana, od detinjstva, tamo je rođena moja ljubav prema filmu. Moja porodica potiče od istarskih emigranata. Deda

Na snimanju filma Drava se ne predaje, foto Miroslav Milić

Profesionalni rad započeo je kao asistent na filmovima Aleksandra Saše Petrovića, u čijoj je klasi diplomirao, a potom mu bio asistent i na katedri za režiju na Fakultetu dramskih umetnosti

UFUS AFA je imala sluha i proširila svoju delatnost, kroz podršku izdavaštvu u oblasti filmske umetnosti i podršku festivalskim projektima. Smatram da bi bilo lepo i da se na neki način podrže mladi filmski autori.

Mnogo je toga što bi organizacija mogla da radi, jer UFUS AFA ima veliki ugled i trebalo bi da ima i takav uticaj

Ljubica-i-Grgur,
foto: Martovski festival

Mate je 1925. godine ostavio Istru i kuću u Medulinu da bi došao u Novi Sad. Nije znao ni gde je Novi Sad nego ga je prijatelj, inženjer iz Češke, pozvao jer je posle Velikog rata u Puli vladala glad, brodogradilište u kom je moj deda radio je propalo. Počeo je da radi u "Ikarusu", prvoj fabrici aviona. Tako danas mogu da kažem da je moj deda osnivač avijaciju Jugoslavije. U čast porodice i povodom izbeglištva mojih predaka snimio sam do sada sedam jednočasovnih filmova zajedničkog naziva "Luna rosa" ("Crveni mesec"). To je omaž porodici, mom dedi i mojim stričevima i možda nešto najvažnije što sam uradio. Nadam se da ću naći snage da nastavim do svega ovog što nas je poslednje zadesilo, do ratova. Eto, to bih voleo da uradim pre nego što dođe kraj svemu.

Osim kao filmski autor i profesor, Lorencin je poznat i kao autor brojnih knjiga o filmu, kao što su "Džejms Džojls i film", monografija "50 godina Martovskog festivala" i druge a, na Konkursu UFUS AFA dobio je sredstva za svoju novu knjigu.

Na Konkursu za kulturna davanja UFUS AFA zaštite prošle godine dobio sam sredstva da objavim knjigu "Nekad i sad: istorija i estetika dokumentarnog filma". U saradnji sa Filmskim centrom Srbije trebalo bi uskoro da izađe iz štampe, potrebno je da napravim još jednu

Drava se ne predaje, foto: Miroslav Milić

redakciju teksta. UFUS AFA je imala sluha i proširila svoju delatnost, za šta sam se i lično zalagao ranije u ovoj organizaciji, a to je podrška izdavaštvu u oblasti filmske umetnosti i podrška festivalskim projektima. Smatram da bi bilo lepo i da se podrže mladi filmski autori, da im se bar delimično finansiraju odlasci na stručna usavršavanja, neki master-klas, možda i da se podrže njihovi scenaristički projekti. Mnogo je toga što bi jedna ovakva organizacija poput UFUS AFA mogla da radi. Mi članovi se obrađujemo kad je godišnja skupština, kada glasamo za raspodelu tantijema, ali vidite koliki je to prostor za delovanje, jer UFUS AFA ima veliki ugled i trebalo bi da ima i takav uticaj.

SAVET ADVOKATA

Foto: Aleksandar Carević

Stevan Pajović

advokat, kancelarija "T-S Legal"

Da li se suspenzija prava za rudarenje teksta i podataka u EU može primeniti na treniranje veštačke inteligencije?

U svetu tehnologije, generativna veštačka inteligencija (GenAI) pravi revoluciju u načinu na koji stvaramo sadržaje. Naime, GenAI analizira velike količine podataka i na osnovu toga kreira nove sadržaje, od tekstova, slika, muzike do koda. Međutim, regulativa intelektualne svojine nije prilagođena za regulisanje ovakvih procesa, što dovodi do pravne nesigurnosti. Postoje dve vrste nejasnoća u ovom kontekstu: prva je da li su operatori GenAI povredili prava intelektualne svojine prilikom procesa treniranja, tj. da li su, bez odgovarajuće dozvole korišćena za trening njihovih modela autorska dela dugih lica. Druga je nejasnoća da li dela generisana od strane AI mogu biti zaštićena pravom intelektualne svojine. Ove

nejasnoće izazivaju ozbiljne probleme: za kreatore, jer njihova dela potencijalno nisu zaštićena od zloupotreba ili nelegalnog korišćenja, ali i za kompanije koje razvijaju i koriste AI sisteme, jer nisu sigurne da li posluju unutar važećih pravnih okvira, što može da ugrozi njihovo zakonito poslovanje i razvoj.

Počevši od toga da su autorska prava zaštićena od trenutka nastanka dela, autorima se priznaje širok spektar prava, od prava na umnožavanje i javno saopštavanje, do prava na izmenu dela. Međutim, ta prava su uslovljena brojnim izuzecima i ograničenjima koja služe širem društvenom interesu, na primer u oblastima obrazovanja, istraživanja i kritike. Ključna je stvar uspostaviti pravičan balans između zaštićenih prava autora i interesa društva kao celine. U digitalnom dobu, postizanje te ravnoteže postalo je sve složenije, posebno s pojavom tehnologija poput generativne veštačke inteligencije, koje dovode u pitanje tradicionalne pojmove autorstva, originalnosti i kreacije.

Generativna veštačka inteligencija je oblast veštačke inteligencije koja se fokusira na kreiranje novih sadržaja, kao što su tekstovi, slike, zvukovi ili video materijali, na osnovu naučenih uzoraka iz velikih skupova podataka. Osnovna ideja je da sistemi koriste statističke veze i obrasce u podacima kojima raspolazu da bi generisali nove, originalne sadržaje koji prethodno nisu postojali, često imitirajući stil ili karakteristike izvora na kojima su trenirani. Međutim, postavlja se pitanje da li je takvo treniranje legalno, jer se obavlja koristeći intelektualnu svojinu drugih ljudi bez njihove dozvole ili licence. To izaziva sumnju da li je takav proces u skladu sa važećim zakonima.

U praksi, u nedostatku druge regulative, za obuku veštačke inteligencije često se koristi pravilo o suspenziji autorskog prava u svrhu rudarenja teksta i podataka (Text and data mining –TDM) propisano Direktivom o autorskom i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu (EU) 2019/790. TDM je proces automatskog ili poluautomatskog analiziranja velikih količina tekstova ili podataka s ciljem otkrivanja obrazaca, informacija ili znanja koja nisu odmah očigledna i koja mogu dati korisne uvide za potrebe naučnih i drugih istraživanja. Pa tako, članom 3 Direktive predviđeno je da istraživačke organizacije i institucije poput univerziteta i muzeja

moгу u naučne svrhe bez dozvole nosilaca prava vršiti rudarenje teksta i podataka, dok član 4 proširuje ovu mogućnost i na komercijalno rudarenje pod uslovom da se radi o legalno pribavljenim sadržajima i da nosioci prava nisu izričito zabranili takvu upotrebu, recimo putem mašinski čitljivih uslova. Ukratko, ovi članovi omogućavaju naučno, istraživačko, ali i komercijalno rudarenje teksta i podataka, uz određene uslove i uz poštovanje prava vlasnika sadržaja.

Postoji više razloga zašto, po našem mišljenju, TDM odredbe nisu primenjive na obuku AI sistema. Pre svega, tehnologije TDM i generativne veštačke inteligencije ne služe istoj svrsi. TDM, koji spada u nauku o podacima, fokusira se na analizu već postojećih informacija kako bi pronašao obrasce i veze, sa ciljem izvlačenja znanja. To je uglavnom analiza koja ne menja sadržaj, već otkriva njegovu strukturu i korelacije. Suprotno tome, GenAI koristi velike skupove podataka za kreiranje novih sadržaja, poput tekstova, slika ili zvukova. Pri tom, algoritam kombinuje i prilagođava obrasce iz trening skupa podataka, a zatim ih koristi tako što ih “pamti”, što znači da model “uči” kako da oponaša stil, strukturu i karakteristike originalnih sadržaja. To mu omogućava da kreira potpuno nove sadržaje koji liče na originalne i često se sa njima takmiče na istom tržištu. Ukratko, dok TDM traži obrasce u postojećim podacima radi analize, GenAI koristi te obrasce za sintetičko izražavanje i kreiranje potpuno novih sadržaja, što predstavlja bitnu razliku u funkciji i pravnom tumačenju ove dve tehnologije.

Dalje, TDM izuzetak se može koristiti u komercijalne svrhe samo ako autor izričito nije naveo da se protiv tom korišćenju (opt-out mehanizam), ali u praksi ovaj sistem ima ozbiljne nedostatke. Prvo, nije jasno kako tačno funkcioniše i koliko je efikasan, posebno u pogledu zaštite prava. Sistem zahteva od autora da aktivno koriste tehnološke metode da bi zaštitili svoja prava, što može biti u suprotnosti sa osnovnim principom autorskog prava da se se to pravo štiti bez ikakvih formalnosti. Osim toga, ovaj sistem pretpostavlja da većina autora ima dovoljno tehničkog znanja i infrastrukturu, što mnogi mali kreatori nemaju, pa se zaštita prava na taj način ne pruža jednako svima. U nedostatku kolektivnih licenci ili podrazumevane opcije prihvatanja (opt-in), mehanizam

isključivanja (opt-out) ne obezbeđuje pravičnu zaštitu i najviše koristi velikim platformama koje mogu jednostavno da koriste sadržaj dok autori ne zatraže da budu isključeni. Zbog toga, ovaj sistem ne pruža pravnu sigurnost već stvara pravni vakuum u kojem se inovacije dešavaju bez jasnih pravila.

Posebno je važno napomenuti da trenutno ne postoji nijedan efikasan sistem koji obezbeđuje pravičnu naknadu nosiocima prava za korišćenje njihovih sadržaja u svrhu obuke GenAI, što izaziva ozbiljne zabrinutosti u kreativnoj i kulturnoj industriji. GenAI kreira sadržaje koji oponašaju stil i izraze autora, čime se direktno takmiči sa njima na tržištu, a pri tome koristi njihova dela bez saglasnosti ili pravične nadoknade. To autorima ne samo da smanjuje prihode, već im i otežava ostvarenja prava i ekonomske koristi od sopstvenog rada.

Na kraju, važno je postaviti i pitanje moralnih prava autora, posebno prava na zaštitu integriteta dela i prava na adaptaciju, odnosno izmenu. Kada dela generisana od strane GenAI direktno proizlaze iz originalnih radova na kojima je AI obučavan, oni se ne mogu posmatrati samo kao podatak ili sadržaj, već i kao dela koja nose moralnu i autorsku težinu. U mnogim slučajevima, ta generisana dela predstavljaju modifikacije ili reinterpretacije originalnih radova, čime se narušava integritet i autorski izraz tvorca. To može izazvati ozbiljnu etičku dilemu i povredu moralnih prava autora, pogotovo kada se njihova dela koriste ili transformišu bez njihovog odobrenja, u situacijama kada takve izmene narušavaju reputaciju, čast ili autorski identitet kreatora. Stoga je ključno razmotriti i zaštitu moralnih prava u pravnom sistemu, posebno u svetlu brzog razvoja tehnologije.

Ukratko, zaključak je jasan: trenutni pravni okvir, posebno odredbe o TDM-u iz Direktive 2019/790, nisu dovoljno robusne i jasno definisane da bi regulisale složene procese obuke generativne veštačke inteligencije. Neophodno je hitno prilagoditi regulativu i uspostaviti jasne mehanizme koji će omogućiti balans između inovacija i očuvanja prava kreatora sadržaja, dok se istovremeno omogućava etički i pravno prihvatljiv razvoj AI tehnologija u evropskom i globalnom kontekstu.

Alex Plesovskich, Unsplash.com

Bilten
ORGANIZACIJE FILMSKIH AUTORA SRBIJE

UFUS | AFA
ORGANIZACIJA FILMSKIH AUTORA SRBIJE

Pratite nas na
društvenim mrežama:

www.ufusafazastita.org.rs